

Володимир Олексенко

(Херсон)

МЕТАФОРИЗАЦІЯ ОБРАЗУ УКРАЇНИ В ПОЕЗІЇ Є.МАЛАНЮКА

У статті досліджено патріотичні мотиви поезій Євгена Маланюка, змальовано образ України. Основним складником творення образу Батьківщини виступає метафора.

Ключові слова: образ України, метафора.

The article examines patriotism of the poetry of Evgen Malaniuk, depicting the image of Ukraine. The main component is the creation of the image of the motherland metaphors.

Key words: the image of Ukraine, metaphors.

Сучасність повертає Україні втрачене, набуте і несправедливо дискриміноване й заборонене, поволі відновлює імена письменників і вчених, без яких історія української культури була б неповною.

На особливу увагу в цьому процесі заслуговують письменники діаспори, творчість яких суттєво доповнює оновлений пласт рідної літератури, дає змогу створити цілісне уявлення про національну самобутність нашого народу, його ментальність, перспективи державотворення.

Україна завжди була багатою на таланти, але завжди мала дві біди: людина не може усвідомити свій талант. Це перша. А друга – людина усвідомлює себе, бачить свій талант, але їй не дають його реалізувати. Ім'я Євгена Маланюка – поета національного болю, гніву і боротьби, одного з найбільших і найталановитіших поетів “Празької школи”, митця української еміграції I половини ХХ століття – належить саме до останніх (як і багато інших імен, які намагалися стерти, вирвати з людської пам'яті, національної свідомості).

Мова поезій Є.Маланюка представляє інтерес для лінгвістів як предмет наукової інтерпретації з акцентуванням на особистості письменника. Поетичний світ Є.Маланюка надзвичайно різноманітний, багатий на громадянські, історіософські, патріотичні та інтимні мотиви й образи. У вивченні та оцінці його поетичної творчості чимало зробили українські дослідники: І.Дзюба, М.Ільницький, Г.Сивокінь, Ю.Ковалів, Т.Салига, Н.Лисенко, О.Астаф'єв, Ю.Ковбасенко, В.Неборак, Л.Куценко та зарубіжні науковці: М.Нервлі, Ю.Войчишин. Вони справедливо зазначають, що в художньому мисленні письменника з діаспори домінують ідеї українського державотворення, що його лірика – здебільшого поезія національного болю і смутку. Власне, звідси й характерні для творів поета лаконічність вислову, розлогість метафори, образно-сміслова асоціативність, максимальна спресованість строфи, чіткість ритмічної структури.

У поезіях Євгена Маланюка – вияв вільної думки, свободи людини й народу, національних і загальнолюдських ідей. Патріотичність творчості митця не декларативна, вона завжди і в усьому виразно органічна.

Відомо, що кожний визначний митець слова має свої, притаманні саме йому складники побудови художнього тексту. Одна з найістотніших граней самобутності поетичного таланту Є.Маланюка полягає в умінні по-своєму організувати образотворчий ансамбль побутових слів і книжної лексики, епітетів і гіпербол, порівнянь і метафор. Індивідуальність письменника чітко виражається у прийомах його творчості, передусім у його улюблених образах. А індивідуально-художній стиль письменника становить систему відбору і творчого використання лексичного багатства національної мови не тільки для вираження певного змісту, а й для естетичного впливу на читача.

В епіцентрі його поезій завжди і всюди його рідна Україна, його “стєпова Еллада”. У поета, дослідника, публіциста Євгена Маланюка один адресат і один герой – Україна.

Образ України у Маланюка досконалий, стрункий, класично-світлий, взірцевий, виплеканий у душі античної чіткості: Україна – “сонячна Еллада”, “стєпова Еллада”. У поезіях відображено ніжне замилювання красою України, зокрема краями, де виріс Маланюк, – Херсонщиною:

Знаю – медом сонця, ой Ладо,
В твоїм древнім тілі – весна.
О, моя стєпова Елладо,
Ти й тепер антично – ясна [1, с.64].

Важливим складником у творенні образу України в Є.Маланюка виступає метафора. Зазначимо, що метафора (гр. *metaphora* – перенесення) – один із основних тропів поетичного мовлення, це взаємодія двох компонентів, один з яких (слово, словосполучення, речення, складне синтаксичне ціле) вжито у переносному значенні на основі аналогій будь-якого характеру. Наприклад, “очей квіти”, “крові крик”, “скавучать набої”, “вив голодним звіром грудень”, “обличчя творчих катастроф” тощо.

У процесі створення власного художнього світу – своєрідної трансформації навколишньої реальності – Є.Маланюк у складі метафор з високою частотою використовує одні й ті самі певні лексеми, так звані ключові лексеми, навколо яких формуються наскрізні образи. Так, ключові антропоморфізми є стрижневими елементами наскрізного персоніфікованого образу **землі**: “землі прачорне обличчя” [2, с.112], “горбата голова землі” [2,с.106], “землі чорне тіло” [2, с.106] тощо.

Одним із таких наскрізних образів у поезії Є.Маланюка є образ України, репрезентований конкретними ключовими лексемами.

Переймаючись болем і тугою за долю Батьківщини, поет розвиває тематику державності, самостійності України. Весь час він озирався на землю, де народився, де жили його предки, де полонився духом козацтва. Згодом відбулося становлення власної історіософської концепції розвитку України: це земля, яка, за словами автора, довгий час належала до античної Еллади, формувалася в умовах великої, неперевершеної культури. Таким чином, Є.Маланюк бачить Україну як майбутній ренесанс, по-перше, античного світу як певного культурного осередку та, по-друге – великого Риму, як взірця державного строю. Так виростили два знаки-символи України – Древнього Риму і Степової Еллади.

Аналіз мовотворчості поета виявляє складну структуру образу України, репрезентовану конкретними ключовими лексемами у складі метафор. Звичайно, це – Батьківщина, багатостраждальна Україна, яка постійно виринає у його творчості в різних ракурсах. У своїх найкращих спогадах вона постає у світлих тонах:

І земля – наречена в молочнім цвіту
Яблуново-рожевих садів –
Мліє солодко в сонячно-яснім меду,
В першій, росній красі пелюстків [2, с.70].

Але, на жаль, рідна Україна постає перед очима Є.Маланюка лише у снах, у мріях, у спогадах. Він називає її фата-моргана, маревом, яке вабить, та зникає:

А мені – ти фата-моргана.
На пісках емігрантських Сахар –
Ти, красо землі несказанна,
Нам немудрим – даремний скарб! [2, с.72]

У поезії Є.Маланюка, з погляду тематичної побудови, можна виділити дві головні лінії – духовну присутність України, рідної і далекої, прекрасної і трагічної, а також віра у відродження нації та Української держави:

Можна смерть лише смертю здолати,
Тільки в цім таємниці буття.
І зерно мусить вмерти, щоб дати
В життєдавчому житі – Життя [3, с.46].

Саме такий діапазон мотивів творчості митця, пов'язаний з особистим досвідом поета-воїна УНР, який утверджував мрію про державу спочатку зі зброєю в руках, а пізніше – художнім словом, змінивши стилет на стилос, дав змогу Є.Маланюкові створити збірний образ своєї батьківщини – України у кожному з трьох просторово-часових вимірів: минулому, сучасному, майбутньому, насичений одночасно почуттям любові до рідного краю та ненависті до рабських комплексів нашого народу. Суперечливим і роздвоєним вибудовується в його поезії образ України. Так, з одного боку, Україна постає символом класичної довершеності, уподібненої до Древньої Греції. Вона то “Степова Еллада”, то “Мадонна Диких Піль”, то “чорна Еллада”, “Антимарія”, “зрадлива бранка”, гетера, божевільна блудниця, плоть, “віддана темним грозам” тощо.

Автор свідомо в загальну художню концепцію інтерпретування України закладає, так би мовити, “конфлікт” між віршами, будує книжку так, щоб утворити в ній відповідний контраст між окремими сюжетами [4, с.60].

Символіка допомагає Євгену Маланюкові висловити найрізноманітнішу гамму думок і почуттів, у прихованій формі сказати про наболіле символічною метафорою білого лебедя, закутого ворожим “лютим полоном”, у супроводі пристрасного слова співучасті і співчуття тому станом, бачиться Україна поетові у молитовному першому псалмі (“Псалми степу”).

Поет прагне розширити змістовий обсяг слова за рахунок виникнення переносно-образних значень і підсилення експресивних властивостей, тобто за рахунок метафоризації. Загальновідомі слова, вжиті у метафоричному значенні, надають особливої виразності й неповторності поезії Є.Маланюка.

Отже, Україна у Є.Маланюка – це передусім, “Мадонна дикая степів”, “Еллада Скитська, Еллада Степова Сарматських Афродіт, кирпатих Аполонів” [2,с.158], це “Чорна Еллада” [2,с.213], “Земная Мадонна” [2,с.203], а Київ – “Степова Александрія під злотом царгодських мозаїк” [2,с.140]. Як бачимо, за допомогою конкретних лексем автор створює оптимістичний, високий образ України.

Проте шалена, нестримна любов поета до Батьківщини межує мало не з ненавистю та прокльонами, але ці почуття мають свою зумовленість. Пристрасне жадання Україні гідної долі вимагає від Є.Маланюка неповажливого ставлення до того, що вона дозволяє погноблювачам витоптувати і сплюндрувати себе протягом століть. Деяку байдужість, схильність добровільно віддаватися у полон, перебувати у рабстві – ці риси України автор уособлює в образах “похотливої скитської гетери”, “степової бранки”, “подряпаної божевільної блудниці”, “коханки, а не матері”. З докором поет звертається до України, “розіп’ятої”, що лежить “скривавлена і скута, // Мов лебідь в лютих полоні” [2,с.115], якій кочовничі орди “тяжко гупають в древні груди”. З розпачем звучать його слова: Невже ж тобі ще може снитися, // Що вільна ти колись була!.. [2, с.115]. Кульмінацією в цьому ракурсі є поезія “Антимарія”, де Є. Маланюк у відчай проклинає Україну.

У поезіях лунає містицизм, що надає творам особливого трагічного колориту: **Степова Еллада** перетворюється у **відьму-сотниківну**. Нічні “шабаші”, “чортячі ночі” не випадкові, як не випадковою є поява Вія на сторінках поезій. Відомо, що Вій – це образ, створений М.Гоголем на ґрунті народних переказів про Шолудивого Буняка. Творчу ж путь М.Гоголя Є.Маланюк визначає як поступове спустошення душі, що на початку ще була національно повною, згодом перейнялася комплексом малоросійства – викривлення української суті за російським зразком. Тому “вовкулаче чаклунство” у поезіях автора – не просто взята з фольклору система образів, але певний негативний

символ гоголівської малоросійської України, творення якої зводиться до примітивної механічної “українізації”.

Саме з єдності цих протилежних образів України – *Степової Еллади* і *блудниці*, виражених конкретними лексемами у складі метафор, постає складність і непересічність особистості Є.Маланюка.

Як згадувалося вище, батьківщиною Є.Маланюка була степова Україна, тому не дивно, що образи *степу*, *землі*, *вітру* найчастіше трапляються в поезіях у неподільній єдності. Образ рідної землі представлено перифрастичними словосполученнями з опорними конкретними лексемами: “земля”, “степ”, “лан”, “поле” та абстрактними: “простір”, “далина”, “широчінь”, “вись” тощо. Переходячи з вірша у вірш, вони змінюються залежно від настрою автора. Набувши людських ознак, земля, степ і вітер, який наскрізь пронизує поезії, стають живими дійовими особами: поет звертається до них через прірву розлуки то з розпачем, то з докором, а то в нестямі, з ніжністю та любов’ю. Про спорідненість згаданих мікрообразів говорять такі слова: Мов на бандурі велетенській грає // Співучим *вітром* припонтійський *степ* [2,с.140], *Широчінь* пронизує *вітрами* [2,с.131] та ін. Вітер найчастіше виступає як руйнівна сила, ознака самотності, порожнечі, болю: Так пустельно, так порожньо й сумно, Тільки *вітер та самота* [2,с.178]. В образі вітру автор уособлює буремний хід історії, трагічність того часу, умови, за яких ламалися людські долі: “Вили бурі історії, рвали, жбурляли одвічне” [2,с.47]. Але поряд є інші – світлі, оптимістичні, окрилені образи: хорал *сонценосних вітрів* [2,с.86], *веселий гук* розхристаних вітрів [2,с.51], легкий *вітер напружує крила* // Гнати леготом золото хвиль [2, с.113] тощо.

У вірші “Земна Мадонна” поет яскравими мазками художника і скульптора ліпить образ коханої жінки. Улюблені маланюківські метафори, порівняння, протиставлення, поєднання “рожевого”, “пурпурного”, “блакитного” кольорів тонко передають ніжність, величність жіночої краси коханої. Поезія не потребує докладного аналізу, її зміст можна зрозуміти, лише пройнявшись глибинними почуттями автора, його душевним станом. Слід звернути увагу на своєрідність метафор “рожевіє дівочий сніг”, “тут, на землі, зорієш – ти”, які важко пояснити, їх можна лише відчутти, як і епітети з метафоричним значенням (“в лілеях рук, в лілеях ніг”), оригінальні порівняння (“і б’ється кров в блакитних венах, як птах під вітром весняним”). Вражає своєю несподіваністю, неординарністю переплетення порівняння з метафорою: “як іонійська колона, рожевіє дівочий сніг”. Усе це створює експресивно-емоційний, піднесений, вишуканий тон поезії [5,с.46].

Як видно зі структури образу України у поезіях Є.Маланюка, батьківщина-держава, і батьківщина – рідна земля є персоніфікованими одиницями і постають перед читачем в образі *жінки*, тому змальовано їх як реальну істоту за допомогою *портретної лексики*.

Отже, земля у Є. Маланюка – це жінка, що потребує любові, продовжує рід, є першоджерелом життя: земля прачорне **обличчя**, (земля) так праматірньо-вічно розкрила чорноземну укохану *плоть* [2,с.53]. Бачимо, що поет змальовує її стан, тіло, груди: чорна *плоть налита* (земля) // Викохує солодку *ваготу* [2,с.189], *рамена* неоторні (земля) [2,с.159,160], Знаю, медом сонця, ой, Ладо, // В твоїм древнім *тілі* – весна [2,с.137], “землі чорне *тіло*” [2,с.106], *Головою* на Захід і *лоном* на Схід – // Розпростерла *смагляві м’язи* [2,с.131], Тяжко гупають в древні *груди* (землі) [2,с.132], Так явно *дишуть неоглядні груди*, – // О, теплий дух весняної землі! [2,с.189], *перса* чорні (земля).

Гнітючий, ностальгійний настрій народжує образ навічно втраченої землі: І дощ читає псалтиря // Над *схолоділим чорним тілом* [2, с. 121], Ні, ти не мати! Шал коханки // У чорнім полум’ї коси, // В *обличчі* степової бранки – // Хміль половецької краси [2, с. 115].

Однак переважає життєдайний світлий образ, як у вірші “Сьогодні”: І земля – наречена в молочнім цвіту // Мліє солодко в сонячно-яснім меду [2, с. 135]. Як бачимо, шанобливе ставлення до землі тісно переплітається з повагою до жінки-матері, коханої: Наречена – Кохана – Нене! ...Весна! [2, с. 53].

Так, однією з основних тенденцій мовотворчості Є.Маланюка є зведення у

протиставленні різних сторін одного явища (життя/смерть, святий/грішний), що ми й простежили на прикладі суперечливого образу України.

Отже, завдяки використанню широкого спектру стилістичних засобів, зокрема метафори, поезії Євгена Маланюка є динамічними, варіативними. Поетичній мові автора притаманна лаконічність та чітко витримана вибірковість лексичного складу, що виявляється у досить обмеженому колі ключових словообразів як компонентів метафори, проте майже необмеженій кількості варіантів семантико-експресивного трактування їх завдяки незвичайним сполученням.

Метафора дає змогу поетові через контрасти точно виразити свої почуття та переживання, болі і радощі. Секрет популярності Є.Маланюка простий: у його творах читач-сучасники знаходять відгук своїм почуттям. Завдяки метафоризації Є.Маланюка витворив власний неповторний індивідуальний стиль.

ЛІТЕРАТУРА

1. Маланюк Є.Ф. Невичерпаність: Поезії, статті. – К.: Веселка, 1997. – 318 с.
2. Маланюк Є. Поезії. – Львів, 1992. – 686 с.
3. Маланюк Є. Поезія / Упор. М.Я. Неврлого. – К.: Укр. письменник, 1992. – 318 с.
4. Салига Т. З Україною в серці (Штрихи до портрета Євгена Маланюка) // Укр. мова і літ. в шк.. – 1991. - № 10. – С. 56-64.
5. Шевченко З. Вивчення творчості Є.Маланюка у профільних гуманітарних класах // Дивослово. – 1998. - № 11. – С.43-47.